

dr hab. Danuta Krzyżyk

Uniwersytet Śląski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Mazur pt. *Umiejętności tekstotwórcze uczniów szkoły podstawowej w zakresie opowiadania z dialogiem*,
napisanej pod kierunkiem dr hab. prof. UR Urszuli Kopeć**

Rozprawa doktorska mgr Karoliny Mazur wpisuje się w krąg prac badawczych nad kompetencją tekstotwórczą uczniów, mających na gruncie polskim długą tradycję (por. np. prace Haliny Wiśniewskiej, Zygmunta Saloniego, Barbary Dyduch, Daniela Bartosiewicza, Anny Tabisz, Leszka Tymiakina). Już we wstępie należy zaznaczyć, że Doktorantka dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu (polskiej i obcej), o czym świadczy zarówno treść rozprawy, jak i bogata bibliografia (257 pozycji bibliograficznych).

Za podstawę metodologiczną swoich badań Kandydatka przyjmuje przede wszystkim założenia tekstologii, genologii lingwistycznej, pragmatyki językowej i lingwistyki edukacyjnej. Interesuje ją bowiem umiejętność tworzenia własnego tekstu – opowiadania z dialogiem przez szóstoklasistów. Wybór opowiadania z dialogiem na przedmiot opisu i analizy jest uzasadniony z co najmniej trzech powodów: 1) Badania przeprowadzone przez Marię Kiełar-Turską potwierdziły, że już opowiadania dzieci sześciolletnich mają wyraźnie zarysowany schemat kompozycyjny, którego rdzeń stanowią dane dotyczące tematu oraz rozwiązania akcji. Dzieci potrafią opisywać przebieg zdarzeń, zapowiadać rozwiązanie akcji, zarysować tło wydarzeń, jednak wyraźną trudność sprawia im zapowiadanie kolejnych wydarzeń, charakterystyka bohaterów, wprowadzenie postaci do akcji oraz wplatanie do opowieści dialogu. Interesujące jest więc zdiagnozowanie, jak wraz z rozwojem zmieniają się umiejętności narracyjne młodych użytkowników języka; 2) jądrem obowiązującej podstawy programowej jest tekstocentryzm, a za podstawową umiejętność, którą powinien zdobyć uczeń na II etapie edukacyjnym, autorzy ministerialnego dokumentu uznają tworzenie wypowiedzi pisemnej (tu na pierwszym miejscu wymieniają opowiadanie z dialogiem) – spójnej, o odpowiedniej kompozycji i układzie graficznym zgodnym z wymogami realizowanej formy gatunkowej, 3) już wcześniejsze studia ujawniły, że uczniowie mają coraz

więcej trudności z: budowaniem dłuższych, logicznie i kompozycyjnie uporządkowanych, koherentnych wypowiedzi, konsekwentnym przestrzeganiem wyznaczników wybranego wzorca gatunkowego, określaniem preferowanej strategii nadawczo-odbiorczej. Można się zatem spodziewać, że Doktorantka w toku swojej analizy zweryfikuje lub zmodyfikuje te ustalenia i poszerzy je o inne spostrzeżenia.

Temat pracy został we wstępie dobrze umotywowany. Doktorantka sformułowała pytania i określiła problemy badawcze, na które zamierzała odpowiedzieć na podstawie analizy zebranego materiału. Interesowało ją szczególnie to, w jaki sposób szóstoklasiści realizują wzorzec gatunkowy opowiadania z dialogiem, jak organizują elementy treści i formy, wprowadzają określony porządek w tekst opowiadania, tak aby było ono poprawne, udane, fortunate. W wstępie mgr Karolina Mazur wskazała także na inspiracje do podjęcia problematyki badań (warto w tym miejscu podkreślić, że sama jest nauczycielką polonistką i pisząc pracę, czerpała również ze swoich doświadczeń zawodowych), zwięźle przedstawiła też bazę materiałową.

Materiał badawczy stanowi korpus 130 uczniowskich wypowiedzi¹ – zebranych przez Doktorantkę opowiadań, które szóstoklasiści pisali na dwa zaproponowane tematy: *Wizyta u dentysty* oraz *Dzień, którego nie zapomnę*. Należy jednak zastanowić się nad zasadnością takiego rozwiązania: być może narzucone tematy ograniczyły kreatywność uczniów, narzuciły im pewien schemat myślowy (zwłaszcza temat pierwszy), zasugerowały, że niekoniecznie sami muszą redagować tytuły opowiadań. Szkoda również, że Autorka nie zamieściła w aneksie wszystkich prac w całości (są tylko przykładowe), a w trakcie analizy nie lokalizowała cytowanych przykładów wypowiedzi. Może warto było także podjąć trud analizy pełnych wytworów uczniów (nie tylko poszczególnych segmentów prac), wszak – jak podaje Maria Renata Mayenowa – *tekst to pewna całość informująca, przedmiot o charakterze znakowym, zorganizowanym w pewien sposób, mający swój początek i koniec, przekazujący informację skończoną z punktu widzenia jego nadawcy*².

Kompozycja rozprawy jest przejrzysta. Można w niej wyodrębnić trzy główne części: teoretyczną (rozdziały I i II), empiryczną (rozdziały III i IV) i aplikacyjną (lingwoedukacyjną; rozdział V). Poszczególne rozdziały i podrozdziały na ogół są spójne i wyczerpujące treściowo, funkcjonalne. Wydaje się jednak, że Doktorantka powinna doprecyzować (zawęzić) niektóre tytuły rozdziałów, by w pełni realizowały one funkcję informacyjną, były

¹ Należy pamiętać, że uogólnianie wyników badań uzyskanych na próbach mniejszych niż 100 jest w zasadzie niemożliwe i wyniki takie należy traktować z dużą ostrożnością.

² Mayenowa M. R.: *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Warszawa 1979, s. 252.

adekwatne do zawartości rozdziałów (por. *Genologia – definicja gatunku; Kompetencje tekstotwórcze uczniów*), a także skorygować tytuł rozdziału V (chochlik drukarski zamienił *Implikacje dydaktyczne* na *Eksplikacje dydaktyczne*). Dyskusyjne jest wyłączenie przez Autorkę z rozdziału I informacji o akapitach (stan badań na ten temat referuje ona w rozdziale badawczym, por. s. 113–125). Wątpliwości budzi poświęcenie osobnego rozdziału na opis organizacji badań własnych (część tę dobrze byłoby włączyć to rozdziału IV) oraz rezygnacja z zakończenia. Trafne, choć syntetycznie opracowane, wnioski z analiz Autorka zamieściła w rozdziale V, ale – moim zdaniem – skrupulatne przeanalizowanie materiału empirycznego w części II – upoważniało mgr Karolinę Mazur do głębszej refleksji nad kompetencją tekstotwórczą uczniów, jej uwarunkowaniami, a także do sformułowania wniosków postulatywnych, dotyczących m.in. zapisów w podstawie programowej, zawartości podręczników szkolnych (zestawów ćwiczeń podporządkowanych kształceniu konkretnych, częściowych, umiejętności w związku z redakcją dłuższych form wypowiedzi) czy procesu nauczania–uczenie się.

Część teoretyczna została przez Autorkę rzetelnie przygotowana. W rozdziale pierwszym Doktorantka w sposób przejrzysty, zazwyczaj w porządku chronologicznym, referuje stan badań nad tekstem, jego wyznacznikami. Przywołuje ustalenia badaczy polskich (np. Teresy Dobrzyńskiej, Marii Renaty Mayenowej, Anny Wierzbickiej, Stanisława Gajdy, Jerzego Bartmińskiego, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej) i zagranicznych (europejskich, np. Gerharda Helbiga, Roberta A. de Beaugrande’a, Wolfgang U. Dresslera oraz amerykańskich, np. Deborah Shiffrin). W rozdziale drugim skupia się na problematyce gatunków mowy. Odwołuje się między innymi do prac Michała Bachtina, Jerzego Bartmińskiego, Stanisława Gajdy, Jana Mazura, Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, Barabary Sandig, Stefanii Skwarczyńskiej, Anny Wierzbickiej, Bożeny Witosz i innych). Stara się jednocześnie znaleźć miejsca wspólne genologii lingwistycznej i dydaktyki szkolnej, ukierunkować działania dydaktyczne polonistów, którzy zobligowani przez podstawę programową powinni sporo miejsca poświęcić kształceniu uczniowskiej kompetencji tekstotwórcze. Notabene, Doktorantka, mimo że posługuje się terminem kompetencja tekstotwórcza (jest on też wpisany w temat rozprawy), nigdzie precyzyjnie nie definiuje go, stwierdza jedynie, że kompetencja tekstotwórcza (wymienne nazywa ją kompetencją tekstową) *jest przejawem kompetencji językowej, komunikacyjnej oraz kulturowej* (s. 66). Pierwsza część pracy dobrze świadczy o przygotowaniu mgr Karoliny Mazur, odczytaniu w literaturze przedmiotu. Niestety, Autorka nie zawsze bezpośrednio odnosi rozważania teoretyczne do interesującego ją ze względu na podjęte badania gatunku wypowiedzi (np.

pisząc o tytułach, pomija informacje o ich funkcji w opowiadaniu), nie zawsze też dokonuje koniecznej selekcji materiału (np. niefunkcjonalne są rozważania na temat funkcji tytułów w tekstach folklorystycznych). Z kolei w rozdziale analitycznym rzadko odwołuje się, na przykład w przypisach, do przywołanych w tej części dysertacji opracowań specjalistycznych.

Doceniam trud, jaki Doktorantka włożyła w poklasyfikowanie i zinterpretowanie wielu przykładowych konstrukcji osadzonych w wypowiedziach uczniów. Cenne są przede wszystkim fragmenty pracy poświęcone analizie tytułów opowiadań, początków i zakończeń uczniowskich wypowiedzi, czasowników wprowadzających dialog. Ważne (choć wymagają jeszcze uporządkowania i innego zorganizowania materiału badawczego) są ustalenia dotyczące językowych sposobów wartościowania. Wartościowym dopełnieniem opisów i analiz zamieszczonych na stronach 67–156 jest podrozdział czwarty, który Autorka poświęca poprawności językowej analizowanych prac. Za Andrzejem Markowskim przyjmuje typologię błędów językowych. Być może jeszcze niezbyt duże doświadczenie mgr Karoliny Mazur w stosowaniu tej klasyfikacji sprawiło, że nie wszystkie błędy zostały właściwie opisane (por. przykłady w grupie błędów fleksyjnych i błędów składniowych; s. 159). Doktorantka uznała także, że w pisemnych opowiadaniach uczniów znalazły się błędy fonetyczne (por. s. 160). Jest to, niestety, błąd merytoryczny, ponieważ błędy fonetyczne to błędy w wymowie, typowe dla odmiany mówionej języka. Przenoszone do wypowiedzi pisemnych znajdują swoje odzwierciedlenie w błędach w zapisie (błędach ortograficznych).

Wyekscerpowany z wypowiedzi uczniów, autentyczny i bogaty materiał językowy, który opisuje mgr Karolina Mazur, niesie istotne informacje dla edukacji językowej (m.in. odzwierciedlają się w nim tendencje widoczne w języku młodych Polaków). Można go także z powodzeniem wykorzystać na lekcjach języka polskiego. Doktorantka zdaje się widzi taką możliwość – potwierdzenie tego spostrzeżenia odnajdziemy w rozdziale V. Zaproponowane przez nią niezwykle ciekawe i wartościowe modele ćwiczeń taką właśnie możliwość dają.

Praca jest napisana w zasadzie dobrą polszczyzną. W obszernej rozprawie (206 stron tekstu) trudno było jednak ustrzec się potknięć językowych (dominują błędy składniowe; por. np. ss. 12, 15, 28, 35, 36, 37, 48, 50, 51, 54 i nast.), stylistycznych (Autorka ma tendencję do skrótów myślowych; por. np. ss. 6, 11, 26, 29, 42) czy stylistyczno-logicznych (np. ss. 8, 12, 42, 46, 47, 56). Znacznie więcej uchybień językowo-stylistycznych, błędów interpunkcyjnych (niestety licznych; np. ss. 5, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 40, 41, 42, 47, 53, 55 i nast.), literówek znalazło się w części badawczej pracy. Różnego typu usterki pojawiają się też w opisach bibliograficznych. Jeśli mgr Karolina Mazur chciałaby opublikować fragmenty swojej rozprawy, konieczna byłaby uważna adiustacja tekstu

(wszystkie dostrzeżone potknięcia językowe i stylistyczne sygnalizuję na marginesach wydruku komputerowego).

Dostrzeżone przeze mnie niedociągnięcia wpływają wprawdzie na jakość pracy, ale nie na jej wartość merytoryczną. Upatruję ją w dobrze dobranym materiale egzemplifikacyjnym, przejrzystości metodologicznej, połączeniu teorii i praktyki na gruncie dyskursu edukacyjnego, harmonijnej symbiozie perspektywy lingwistycznej i dydaktycznej. Fragmenty wypowiedzi, wyekscerpowane z prac uczniowskich, Doktorantka starannie przeanalizowała. Skoncentrowała się na najważniejszych wykładnikach formalnych organizacji tekstu opowiadania: tytule, ramie delimitacyjnej oraz spójności, także – sposobach łączenia wypowiedzi monologicznej z dialogiem. Opis kompetencji tekstotwórczych uczniów w zakresie opowiadania z dialogiem wzbogaciła o aspekt lingwoedukacyjny. Zamieszczone w rozprawie propozycje działań dydaktycznych są interesujące, świadczą o bardzo dobrym przygotowaniu dydaktycznym Doktorantki, dobrej znajomości realiów polskiej szkoły.

Podjęta przez mgr Karolinę Mazur niełatwa problematyka wymagała dobrego przygotowania merytorycznego i metodologicznego. Mimo sygnalizowanych usterek czy wątpliwości Doktorantka temu zadaniu sprostała, wykazała się dojrzałością badawczą. Stwierdzam zatem, że rozprawa Pani mgr Karoliny Mazur pt. *Umiejętności tekstotwórcze uczniów szkoły podstawowej w zakresie opowiadania z dialogiem* spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Autorki tej rozprawy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/dr hab. Danuta Krzyżyk/

Katowice, 9.05. 2016 r.